

26.26x31.27	1/4	עמוד 14	מקור ראשון - שבת	12/2019	71050261-2
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

14

חוזר אל האוצרות

כמעט ארבעים שנים אחר עלייתו ארצה פרופ' יהודה מורלי מעלה סדרה של מחזות באמצעות תיאטרון קריאה

פרופ' יהודה מורלי נולד למשפחה יהודית באלג'יר, למד בסורבון והתקרב לשורשיו היהודיים בעקבות קריאה ביצירותיו של מחזאי קתולי. לרגל העלאת מחזה חדש-ישן שלו מדבר הבמאי, המחזאי וחוקר התיאטרון על תיאטרון דמוקרטי בסלון הבית ועל החלום של תיאטרון יהודי-אמוני

מאיה פולק

צילום: הדס פרוש, פלאש 90

תיאטרון של השגחה

כך, אוצר אמיתי. משיתוף הפעולה עם הבימה לא יצא כלום לבסוף, אבל אני המשכתי לקרוא וגיליתי את 'גימפל תם'. בהמשך עשיתי גם בתיאטרון אספקלריא ובמקומות נוספים את המחזה 'קולות', בעקבות הסיפור 'מסירות נפש' של י"ל פריץ".

כיום הוא מצר על מצבו של התיאטרון הלאומי, שנקלע לחובות של כ-72 מיליון שקלים עד כדי השעיית סמכויות ההנהלה ומינוי נאמנים. "התיאטרון נמצא במצב קשה כי הסמארטפון הוא התיאטרון החדש. 'גימפל תם' היה מחזמר, 'סטריפ' היה מחזמר ואני מאמין במחזות זמר, זו באמת חוויה, אבל זה כרוך בתקציב גדול ביותר. תיאטרון הקריאה שאני שותף לו כיום הוא כמובן לא עסק משתלם כלכלית, הוא ממש לשם שמים. כשבאים אליי בסוף הצגה ונוכחים ב'סטריפ' או ב'היפה והחיה' זה מאוד משמח אותי, וזה נדיר שיש שמחה בתיאטרון.

"למזלי, באותה שנה שבה עשיתי את 'גימפל תם' נכנסתי לעבוד באוניברסיטה. אמרו לי שם באופן ברור: או שאתה כותב מאמרים, או שאתה יוצר. אנחנו לא רוצים במאים פה, רוצים חוקרים. אז בחרתי להיות חוקר ופחות התמקדתי במחזאות. עכשיו, כשאני

אותם. זה כאילו שאנגליה תזרוק מחזות של שייקספיר וצרפת תשליך ממנה והלאה מחזות של מולייר. אלו המחזות היהודיים הכי יפים שיש".

איפה הסכינים?

שני הוריו עבדו כרוקחים וקיימו אורח חיים עם זיקה מועטה ליהדות. על רקע מלחמת העצמאות באלג'יר עברה משפחתו של מורלי בשנת 1961 לפריס, ושבה לאלג'יר רק בשנת 1963. מורלי, כאמור, נסע ללמוד בפריס בשנת 1966, ועד מהרה לא יכול היה עוד לשוב למקום שבו נולד.

הפעם האחרונה שבה ביקר בעיר האורות הייתה בשנת 2015, והתחושה היא שהוא לא ממש שש לפקוד אותה. "אין לי קשר עם צרפת, ואני מרגיש שהרמה של התרבות ושל התיאטרון שם בירידה", אומר מורלי. "הם משקיעים סכומי כסף ניכרים בתרבות, אבל אני לא מצליח להתחבר". לצד זאת הוא שותף למיזם שבמסגרתו תורגמו לצרפתית טקסטים של ספרות יהודית, בתקווה לשלבם בתוכנית הלימוד בבתי הספר היהודיים בצרפת. זאת, לדבריו, כדי "לעורר את הזהות היהודית אצל יהודים לא דתיים בצרפת".

ברחובות פריס, הוא מודה, לא יעז ללכת כבוס כיפה. "כיפה היא סימן בוטה, פרובוקציה. אני הולך שם עם כובע, אבל זה לא משנה, כי עם הזקן מזהים אותי בלאו הכי כיהודי וקוראים לי 'ארוני הרב'. נהג מוגנית שפעם הסיע אותי לכנס שאל אותי איפה הסכינים, כי הוא חשב שאני שוחט. צרפתים רוצים שתהיה צרפתי לגמרי. ברגע שאתה מחליט שאתה רוצה זהות שאינה צרפתית, הם מתרגזים".

מורלי לא רצה רק זהות לא-צרפתית, אלא בחר לחבק אליו את הזהות היהודית שלו על כל רבדיה, יהא המחיר אשר יהא. "לאורך השנים הייתי היחיד במשפחה שלי שהתקרב לדת", הוא מתאר. "כל שאר בני המשפחה התחתנו עם גויים ונמחקו מהיהדות. הילדים שלהם הם כבר גויים. גם ההורים שלי נבהלו בהתחלה מההתקרבות שלי לדת. הם האמינו שאם אני רוצה להצליח, להיות יהודי זה רק דבר שיעכב אותי בחיים".

בשנת 1981 הגיע מורלי לביקור בישראל עם הצגה שכתב בצרפת בשם "המתאבקות". היא הוצגה בתיאטרון ירושלים במסגרת "פסטיבל האביב". לאורך השנים כתב כמה מחזות בצרפתית, בהם "סיסי בגיהינום", "סינדרלה" ו"בית הקברות לבובות". מורלי: "הגעתי לישראל במקרה, בלי שידעתי עברית ובלי מודעות לתרבות יהודית. בביקור גיליתי את ישראל ואמרתי שאני חייב לעבור לגור פה".

בארץ כתב את המחזמר "סטריפ" והוא הוצג באוניברסיטת תל אביב ועורר תשומת לב. בשנת 1985 ביים את "היפה והחיה" בהשתתפות ילדים נכים ממעון סן סימון בירושלים. הייתה לו באותן שנים גם אפיזודה קצרה ב"הבימה" שלא הבשילה לבסוף. "נתנו לי ב'הבימה' סכום כסף וביקשו ממני לעבד מחזות של המחזאי האידי אברהם גולדפדן. הצמידו לי מישוה שמתרגם מאידיש לצרפתית, וגיליתי עולם מדהים. גולדפדן כתב עשרות מחזות זמר יפים כל

בשנת 1966 הגיע ז'אן ברנרד מורלי בן ה-16 מעיר מולדתו אלג'יר לפריס כדי ללמוד בסורבון. הוא למד ספרות, פילוסופיה ותיאטרון, אך חלם להיות שחקן. "כשהייתי כבן 17, הלכתי ללמוד משחק בבית הספר של טניה בלשובה", הוא מתאר. "באותם ימים הסתכלו עליי ואמרו: 'אתה תהיה יאגו נהדר', ואני הייתי כל כך טהור, נחמד וטוב לב, אז להגיד עליי שאני מתאים לשחק את התפקיד של יאגו הבוגדני ב'אותלו'? זה היה ממש לא מתאים. אך כך קרה גם עם שני במאים נוספים, שגם בהצגות שלהם גילמתי דמויות שליליות. בתיאטרון ובקולנוע הצרפתי באותן שנים, את תפקידי הבוגדים והרעים שיחקו שחקנים יהודים. עבורם, הפנים היהודיות סימלו את הרוע בהתגלמותו".

מורלי (71) עלה לישראל בשנת 1981. חמש שנים אחר כך הלך למשרד הפנים והשיל מעליו לצמיתות את ה"ז'אן ברנרד", ונשאר רק עם השם העברי שלו, יהודה. כך מאז, כשביצע בארץ מין אתחול רוחני ונפשי, ועד היום, כשהוא דתי, נשוי, אב לחמישה ומתגורר באלון שבות. "אם אתה רוצה לעסוק בתיאטרון וקולנוע ולחיות חיים מלאים כיהודי, המקום היחידי בשבילך הוא ישראל", אמר בריאיון במעריב בחורף 1981.

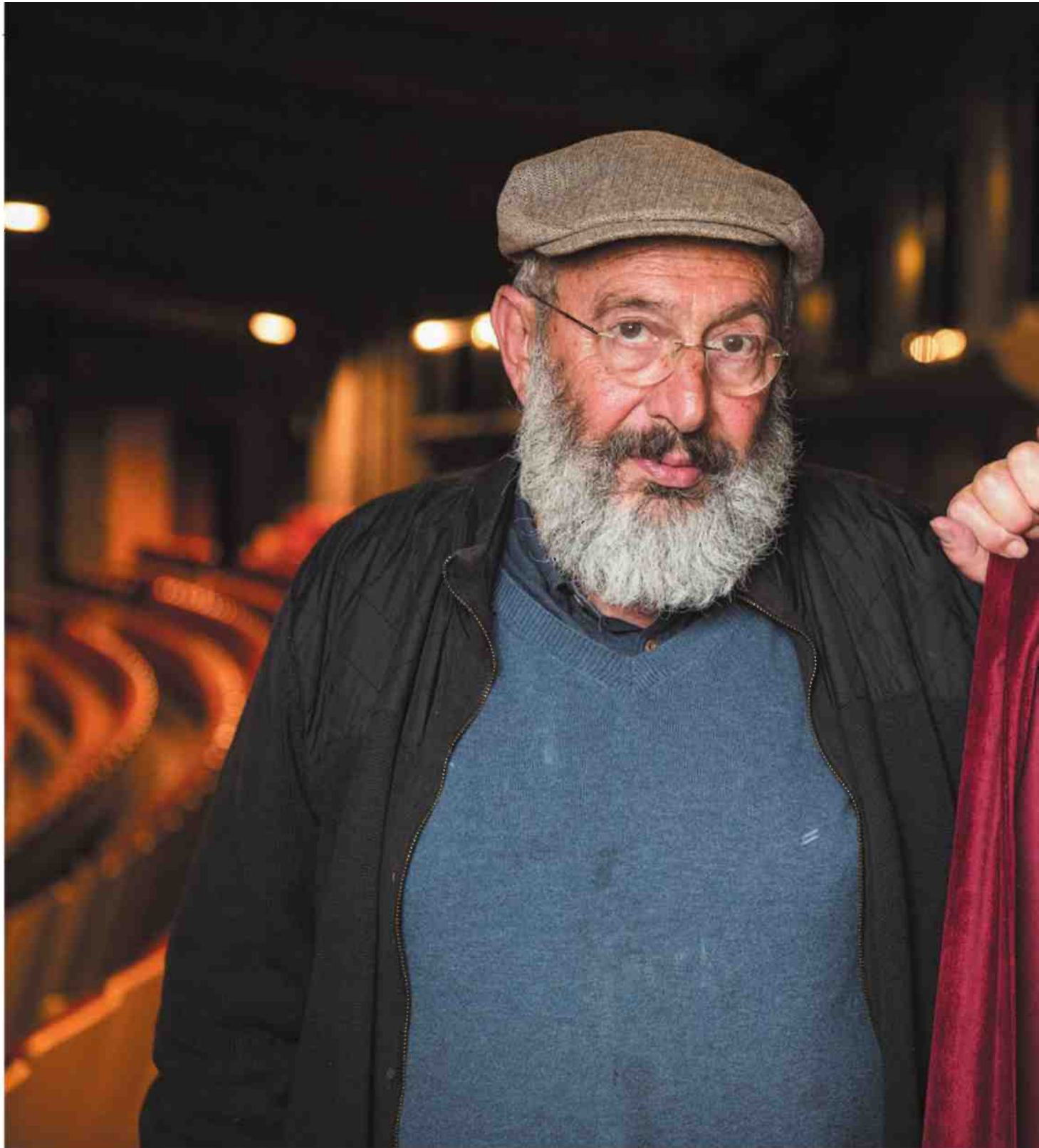
כבר בשנותיו הראשונות בארץ גילה את קסם המחזות היהודיים והאידיים וכתב את "גימפל תם", מחזמר המבוסס על ספרו של יצחק בשביס זינגר. המחזמר עלה בתיאטרון החאן הירושלמי בשנת 1983, ובתפקידים הראשיים שיחקו נתן רטנר ונירה רבינוביץ'. ההצגה המצליחה הביאה את סיפורו של גימפל הפתי שמשודך לאלקה המופקרת מבלי שהוא יודע על מעלליה, אך גם ממקח הטעות הזה יודע גימפל להפיק תובנות יהודיות וחזרה בתשובה.

בימים אלה שב מורלי, כיום פרופסור אמריטוס בחוג לתיאטרון באוניברסיטה העברית בירושלים, ומעלה את גימפל תם, תחת השם "חופה במרומים": הפעם במתכונת מצומצמת של תיאטרון קריאה, ובסיוע תקציב קטן שקיבל ממשרד התרבות. "רציתי שוב לשמוע את 'חופה במרומים' כטקסט שכתבתי לפני ארבעים שנה", הוא אומר. "בתיאטרון קריאה קוראים את הטקסט על הבמה עם קצת תלבושות, השחקן מחזיק בידו את הטקסט ולא לומד אותו בעל פה כי הוא עובר שלוש חזרות בלבד לפני ההצגה. אילן חזן שמשחק ב'חופה במרומים' הוא שחקן מאוד כישרוני שמצליח לשחק הרבה דמויות בויזמנית".

"חופה במרומים" הוא רק אחד מתוך סדרה של מחזות שמורלי יזם את העלאתם במסגרת תיאטרון קריאה מיסודו של "תיאטרון מיקרו", עם דגש על הקראה דרמטית מינימליסטית. חלק מהמחזות נכתבו על ידי מחזאים צעירים, וחלקם מחזות יהודיים ותיקים. מורלי: "תיאטרון קריאה מאפשר לגלות מחזאים צעירים. יש היום משבר עמוק בתיאטרות, ומחזאים צעירים מתקשים לקבל חשיפה למחזות שלהם. בתיאטרות מחפשים רק את המחזאים המפורסמים ורוצים להציג תמיד את אותן הקלאסיקות. תיאטרון קריאה מאפשר לחזור אל טקסטים יהודיים מדהימים מן העבר, כאלה שנשכחו לגמרי. יש אוצר של מחזות יידיש שלא זוכים לתרגום ושהציבור כלל לא מכיר

26.28x31.57	2/4	עמוד 15	שבת - ראשון	מקור ראשון	12/2019	71050263-4
בנימין זאב הרצל - בהקשר לצינון - 80790						

"כשחקרתי על ז'נה, לא ידעתי שהוא אנטישמי", אומר מורלי. "בביוגרפיה שכתבתי פירשתי התבטאויות בעייתיות שלו כרצון לחולל פרובוקציה. הוא היה בביירות כשצה"ל נכנס לשם והוא מתאר את חיילי צה"ל כיצורים רזים, מלאי שיער ומכוערים. לימים גם התגלה שבזמן מלחמת העולם השנייה היה לו מאהב נאצי. מצאו את האיש הזה, הוא הוזמן לכנס אקדמי ומחאו לו שם כפיים. ז'נה מסמל את הפלשתינים, ואני לא יכול לעסוק בו כיום אפילו אם הייתי רוצה, כי אם אבוא עם זקן וכיפה לדבר עליו מיד ידברו, באותה נשימה, גם על ישראל".

אתה חושב שצריך לתרגם לעברית יצירות של בותבים ששוללים את הישגות הציוניות?

"חשוב לחשוף ולדעת מה האויב חושב. להסתיר את זה מתחת לשטיח זה אבסורד. אך כששרת התרבות אומרת שהיא לא רוצה להיות זו שתממן את התרגום הזה, או הצגות וסרטים אנטיישראליים, אני חושב שהיא צודקת". יוצרים רבים רואים בסירוב לממן מיין סתימת פיזת מצד השלטון.

"הם עצמם לא עוסקים בסתימת פיזת? נסי להעלות ב'הבימה' הצגה יהודית אמונית או להופיע ב'הבימה' או ב'קאמרי' עם מחזה ציוני. זה לא יעבוד, כי זה נחשב חטא, להיות ציוני ולא להוביל את ישראל. אם אכתוב מחזה ציוני לא יקבלו אותו ולא יקבלו אותי עם הכיפה, ואני לא מוצא מסגרת לכך. אני גר באלון שבות, ויש כאלה מ'הבימה' שגם לא יבואו להופיע אצלנו וזה מצב אבסורדי."

"מה שעצוב הוא שאין קבוצה שכנגד. התחננתי לכך שבמועצה שלנו יקיימו שבועיים של זהות יהודית וציונית ושכבמסגרתה נעשה תיאטרון יהודי-אמוני, ואפילו פגישה לא קיבלתי. אני חולם על מקום של זהות יהודית דרך תיאטרון, מין מוזיאון לזהות יהודית שיוכלו להשמיע בו את המחזות, שיראו בו את אוצר הסרטים הקיים בידיש ושיסבירו שם על הזהות היהודית דרך היצירות האלו".

בצד תיאטרון הקריאה שכבר פעיל בתיאטרון ירושלים שואף מורלי לייסד מין משפחה תיאטרלית שתעבוד יחד וברצף על מחזות יהודיים נשכחים. "המטרה שלי היא לעבוד תהליך ארוך עם קבוצת יוצרים", כתב ברברי ההצעה למיזם, "בסיומו של תהליך זה אני מקווה ליצור סוג חדש של יוצר שיהיה מוזיקאי, שחקן ובעל ידע בתרבות יהודית. פרויקט זה הוא ההפך מתיאטרון האבסורד. הוא אינו תיאטרון של חוסר תכלית או של מקריות, אלא תיאטרון שממבט עליון מבחינים שהכול מתוכנן ומתחבר. תיאטרון של השגחה".

מורלי: "עדיף ליצור תיאטרון במקום שהוא לא תיאטרון. אני חולם על כך שאנשים יארחו תיאטרון קריאה בביתם אפילו עבור ארבעה אנשים, כי החוויה היא מאוד חזקה. אני מאמין בתיאטרון דמוקרטי שמתרחש בסלון, לא על במה מוגבהת, אלא בגובה העיניים של כל אחד".

שיר הלל ליהדות

את הדוקטורט שכתב בסורבון הקדיש ליצירה התיאטרלית של המחזאי הצרפתי הנודע פול קלודל, ובה בעת הושפע בעצמו מהתהליך הרוחני העמוק

האגדה על ז'נה הייתה שמדובר בפושע חסר תרבות שלא מבין באמנות, ואילו אני גיליתי בדיוק את ההיפך: שהוא אינטלקטואל שמכיר טקסטים רבים, ושהוא איש עבודה חרוץ במיוחד שישב בכלא כדי שיהיה לו שקט לכתוב". עם השנים הפך ז'נה למקורבו של יאסר ערפאת וסייע למאבק הפלשתיני באופן שגם השפיע על הפואטיקה שלו. ז'נה אפילו נכה בביירות בספטמבר 1982, בזמן הטבח שערכו הפלנגות במחנות הפליטים בסברה ושתילה בעת מלחמת לבנון הראשונה, ובעקבות כך פרסם מאמר בשם "ארבע שעות בשתילה".

בפנסיה, אני חוזר לזה".

לא להסתיר מתחת לשטיח

תחומי המחקר העיקריים של מורלי לאורך השנים עסקו בעיקר בקולנוע צרפתי ובתיאטרון צרפתי. הוא לא נרתע מלעסוק ביצורים שנחשבים שנויים במחלוקת. מחקרו לתואר השני בסורבון עסק בסופר, המחזאי והמשורר הצרפתי ז'אן ז'נה (1910-1986), שכתב בין השאר את "המדונה של הפרחים", ועסק בשוליים החברתיים בין השאר דרך סיפורו האישי כאסיר הומוסקסואל שפקד את בתי הכלא. ז'נה היה יוצר כל כך מבטיח, עד שכשריחפה סכנת מאסר עולם מעל ראשו דאגו אינטלקטואלים ואנשי רוח מובילים, בהם ז'אן פול סארטר ופבלו פיקאסו, להביא לזיכוי. מחקרו של מורלי על ז'נה הוליד מספר ספרים בצרפתית, כולל ביוגרפיה פורצת דרך.

"לא הייתה לי הכרות קודמת עם יצירותיו של ז'נה", הוא מודה. "עד אז פחות התעסקו בו, אולי חששו מהרקע ההומוסקסואלי שלו. למזלי פנה אלי מישו ססיפר שהוא מכיר את המאהבת של המתרגם של ז'נה, ושאוכל לפגוש אותה. היא העמידה לרשותי מכתבים וכתבי יד של ז'נה שלא התפרסמו מעולם ושפכו אור מרתק על דמותו.

”לאורך השנים הייתי היחיד במשפחה שלי שהתקרב לדת, כל שאר בני המשפחה התחתנו עם גויים ונמחקו מהיהדות. גם ההורים שלי נבהלו בהתחלה מההתקרבות שלי לדת. הם האמינו שאם אני רוצה להצליח, להיות יהודי זה דבר שרק יעכב אותי בחיים

24.62x23.86	3/4	עמוד 16	מקור ראשון - שבת	12/2019	71050262-3
בנימין זאב הרצל - בהקשר לצייון - 80790					

«

שעבר על קלודל ועל יצירתו, עת התחיל קלודל להתקרב לנצרות, עד שהפך קתולי אדוק. השתייכותו של קלודל להוגי הימין ודבקותו העזה בקתוליות הפכו אותו לשנוי במחלוקת בקרב חוגים אינטלקטואליים צרפתיים, אך מורלי לא הצליח להישאר אריש אל מול זרמי העומק של יצירתו. "חזרתי ליהדות דרך הנצרות", הוא אומר, "לאורך שנים הייתי צרפתי, וישראל הייתה מקום שלא דיבר אליי. קלודל, שהיה חילוני גמור, חזר באופן פתאומי בתשובה ובכל התיאטרון שעשה הוא מתמודד עם האתאיזם והחילוניות. כמעט עשר שנים עברתי על הרוקטורט, ראיתי את התהליך הרוחני שקלודל עבר לעבר הנצרות ולקחתי אותו ליהדות. דרך הטקסים שלו התחברתי ליהדות וחזרתי".

המחזות שבחר מורלי לשלב במיזם תיאטרון הקריאה הנוכחי שלו עוסקים גם הם במתח שבין להיות יהודי לבין כניעה, או לכל הפחות קבלה, של התכתיבים שמזמנים החיים בגולה. כך למשל במחזה "ההטבלה" של אלפרד סבואר ופרננד נוזייר, שמורלי תרגם לעברית ועיבד יחד עם רעייתו, אשת התיאטרון שרה מורלי. המחזה, שיוצג בתיאטרון ירושלים, מדבר על ההתבוללות שהייתה נפוצה בחוגים היהודיים בתפוצות במאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20. ההצגה מלווה את הלן, דמות נשית יהודית צעירה ואמידה, שרוצה להתנצר כדי להתחתן עם רוזן, וסוחפת עמה אגב כך את כל בני המשפחה. הדמויות היהודיות במחזה מדברות על האפשרות להתנצר בקלילות, כבון טון חברתי. מורלי: "אומרים שהיו עשרות אלפי התנצרויות, זה היה משהו מאוד מקובל. כל המשפחה במחזה מתנצרת מסיבות חברתיות, אך כשהלן מחליטה להפוך לנזירה היא כמוזבן מבטלת את החתונה עם הרוזן וכך המשפחה שלה התנצרה לשווא".

אך המסר מתוחכם יותר: דרך בחירתה של הלן להיות נזירה מבינה המשפחה כי יקל עליה לחדור לשכבות הבכירות של הדת החדשה שאימצו. כלומר, למחזה מתגנבת המחשבה האנטישמית הטיפוסית שלפיה היהודים, "חדרו לממשל, לפוליטיקה לצבא, למה שלא ישתלבו בארגון משמעותי ועוצמתי כמו הכנסייה הקתולית?". כפי שאומר אנדרה כיהודי שאך התנצר, ואביו מחבק אותו בסיפוק ואומר: "אתה מדבר על כיבושים בלהט השייר לחלוטין לגזע שלנו. אל תכחיש בני... מאז שעברת את ההטבלה הפכת להיות יהודי של ממש!"

"עבורי, 'ההטבלה' הוא המחזה הכי יהודי שיש, ממש שיר הלל ליהדות", אומר מורלי. "הוא מראה שהיהדות חזקה מכול, ואף נחתם במשפט: 'שמע ישראל'". מתח דומה מתבטא גם במחזה "הגטו החדש" של בנימין זאב הרצל, שגם אותו מתכוון מורלי לכלול בתיאטרון הקריאה. את "הגטו החדש" כתב הרצל במשך 17 יום בלבד בשנת 1894, ומחשש לתגובות העדיף לחתום עליו בשם אלברט שנאבל. במחזה מביא הרצל את סיפורו של פרקליט יהודי שנקרע בין יהדותו לבין הצורך להתבולל כדי להתקבל בחברה הנוצרית.

מורלי רואה בכתיבת "הגטו החדש" נקודת אל חזור מבחינתו של הרצל, שהובילה אותו לבשורת הצייונות. תמיד חושבים שמשפט דרייפוס הוא זה שהשפיע

” נסי להעלות ב'הבימה' הצגה יהודית אמונית או להופיע ב'הבימה' או ב'קאמרי' עם מחזה ציוני. זה לא יעבוד, כי זה נחשב חטא, להיות ציוני ולאהוב את ישראל. יש כאלה מ'הבימה' שלא יבואו להופיע ביישוב שלי, וזה אבסורד

ביקש לשוב אל הטקסט שכתב לפני ארבעים שנה. מתוך ההצגה "חופה במרומים" צילום: ודים ירוחין

על הרצל יותר מכול בפנייתו לצייונות, אך בפועל, עד המחזה 'הגטו החדש' הוא כתב שאין אפשרות לעזור ליהודים. כתיבת המחזה הזה פעלה עליו כמו פסיכודרמה: המחזה מעביר תחושה אוטוביוגרפית לחלוטין של יהודי מתבולל ששונא יהודים אך לבסוף הורגים אותו כדוריקרוב והוא מבין שהרצון להתבולל הוא כישלון והוא צריך לחזור לזהות היהודית שלו. הרצל חשב שכתבת המחזה תנקה אותו מהבעיה היהודית, אך סיפר כי קרה לו בדיוק ההיפך והוא כתב את ספרו 'מדינת היהודים' שכוועיים אחרי שכתב את הגרסה השנייה של המחזה.

הצגה נוספת שהוצגה במיזם של מורלי היא "ואגנר? לא בא בחשבון", מחזה שכתב ויקטור גורדון ("משפט פולארד") בכימויו של רועי הורביץ. ההצגה מביאה את סיפורו של מנצח ישראלי צעיר ומבטיח

שמתקבל לתחרות מנצחים בינלאומית יוקרתית ובוחר לנצח דווקא על יצירה של ריכרד וגנר, מי שנחשב עד היום למוקצה בישראל, כפסקול של מכונית ההשמדה הנאצית. פורצת מהומה ויוזמת התחרות, בעצמה ניצולת שואה (מרים זוהר), לא מוכנה שהיצירה תנוגן. מורלי בעצמו נדרש לסוגיה של ואגנר במאמר שפרסם בכתב העת 'סגולה' בספטמבר 2019. "המוזיקה של ואגנר הפכה לפסקול של הפשעים הנוראים ביותר שנעשו בהיסטוריה נגד העם היהודי. אין ספק שזו סיבה טובה דיה לוודא שיצירותיו, תהיינה נשגבות כאשר תהיינה, לא יישמעו לעולם בארץ שעצם קיומה מתריס בפני כמיהותיו העמוקות ביותר של מחברן", כותב מורלי במאמר. ובה בעת, בריאיון עמו הוא מציין כי הוא סבור שליצירות של ואגנר יכול להיות תפקיד מסוים. "צריך להימנע מלהשמיע את יצירותיו של ואגנר באופן מנותק, ולהשמיע אותן רק בכימויים שמדגישים את העניין היהודי", הוא מדגיש.

בצרפת כעסו

בחינת היצירה האמנותית בפני עצמה או בחינתה אל מול התקופה שבה פרצה לעולם היא נושא שמעסיק את מורלי כל העת. החדש הוא משיק גרסה אנגלית לספר שהוציא בצרפתית בשנת 2014: "מהפכה בגן עדן: ייצוגים סמויים של דמויות יהודיות בקולנוע של צרפת הכבושה". הספר עוסק ביצירה הקולנועית הצרפתית

13.7x23.72	4/4	עמוד 17	שבת - מקור ראשון	12/2019	71050264-5
בנימין זאב הרצל - בהקשר לצינון 1111 - 80790					

הממצאים גרמו לך ודאי להרגיש נבגד. "גיליתי שהמקום שבו גרתי הוא לא מה שחשבתי שהוא. זה כואב, וזה התגנב לי גם למחקר. אני חולם שהספר יזכה גם לגרסה עברית. בגרסה הזו הייתי מאוד רוצה להגיד משפט שלא הצלחתי להגיד עד כה – שאני לא שופט אותם ושאני לא יודע מה הייתי עושה בעצמי לו היה בא שלטון זר כזה שמאלץ לעשות דברים".

אילו תגובות קיבלת מצרפתים על המחקר שהתייחס לאחד הפרטים האהובים עליהם מכול? "תגובות אלימות מאוד. בכנס שבו השתתפו חוקרים צרפתים באוניברסיטת בר אילן, קמה חוקרת צרפתייה מהקהל, חטפה לי את המיקרופון ואמרה: 'אני לא אתן שדברים כאלה ייאמרו'. עיתונאי חשוב ב'לה מונד', יהודי-צרפתי, שמאוד נמשך לנושא רוצה לכתוב מאמר, התחרט אחרי שראה את הספר ואמר שאלו דברים שאי אפשר להגיד אותם. המחקר הזה עד היום לא מתקבל בצרפת, ועל הספר תמיד דיברתי כשיהודים הזמינו אותי לדבר. אני מקווה שעצם העובדה שהוא מתפרסם כעת באנגלית תשנה את התמונה".

אתה לא מצטער שלקחת סרטים שאתה כל כך אוהב וביום, אחרי מה שראית, אתה רואה אותם אחרת?

"אני עדיין מצליח לבודד את מה שאני יודע ובכל זאת ליהנות. אני עדיין אוהב את הסרט 'ילדי גן העדן' כל כך, מה לעשות. אני צופה בו ובוכה".

במסגרת תיאטרון הקריאה יקדיש מורלי ערב למחזות האבסורדיים והקרקסיים של ידידתו המנוחה, הסופרת והמחזאית היהודייה-צרפתייה ז'אנין וורמס. במחזותיה של וורמס שולט תוהו ובוהו מוחלט – מנשים שאוכלות את הבעלים שלהן, דרך נשים שמדברות על כלום בפה מלא עוגה, אימהות שמשליכות את התינוקות שלהן ומיד מבחין הקהל שהן שוב בהיריון ועוד. מורלי: "וורמס הייתה דמות מרתקת, חברה של פיקאסו, שכתבה מחזות רק לנשים והצגות מאוד קצרות. יש לה טרגדיות של שנייה, קומדיות של דקה והצגות מאוד מצחיקות. ביום שבו תעלה ההצגה גם ייקרא על שמה רחוב בסמוך לתיאטרון מריני בפריס. זאת ביוזמה של חברה שלי מצרפת שהייתה שותפה לפרויקט של מציאת נשים שעל שמן כדאי לקרוא רחובות בפריס".

בספטמבר יראה אור באנגלית ספר נוסף של מורלי, "Dream Project", שדן דווקא ביצירות הבלתי גמורות של אמנים גדולים. מורלי מתמקד בספר בקלודל, בולנה וגם בכמאי האיטלקי פדריקו פליני, שהוא אף זכה לראותו על הסט בעת עבודה על סרט. "חשוב לי להראות שאותה יצירה לא גמורה, שהיוצר נאבק ולא הצליח להביאה לידי סיום, היא היא מרכז היצירה שלו למעשה", אומר מורלי. גם לך יש מחזה שאתה לא מצליח לסיים?

"כן, המחזה מדבר על רוחות של כל מיני יוצרים שמתאספים אחרי המוות כדי לצלם סרט והורגים האחד את השני. בשם האמנות, שאמורה להיות הדבר הכי יפה, הם יוצאים הכי אגואיסטיים ונוראיים שיש. אני מקווה שאני כן אצליח לסיים אותו".

בימי משטר וישי תחת מגפי הכיבוש הנאצי. בספר זה מתייחס מורלי למה שהוא מכנה "תור הזהב הפרדוקסלי של האמנויות בצרפת הכבושה": תקופה שבה שגשגה האמנות הצרפתית והרקיעה שחקים, ובקולנוע נעשו הסרטים היפים והזכים ביותר.

אך בה בעת מצביע מחקרו על מסרים אנטישמיים דווקא ביצירות הרומנטיות והמרגשות ביותר. המחקר מתרכז בעיקר בסרט המופתי "ילדי גן העדן" (Les Enfants du Paradis) של הבמאי מרסל קרנה המבוסס על מחזה מאת המשורר ז'אק פרווד. עלילתו של הסרט עוסקת באהבה הבלתי ממומשת של פנטומימאי בשם באטיסט לאישה יפהפייה שעוזבת אותו עבור גבר אחר, אך לא מפסיקה לאהוב אותו והם נפגשים כל פעם מחדש, עד שבאטיסט נחשד ברצח.

הסרט התפרש לאורך השנים כסמל להתנגדות הצרפתית, ונחשב נכס צאן ברזל צרפתי ועולמי, סרט שהאזנים בנה בונקר מיוחד כדי לוודא שלא יאונה לו כל רע. הוא הופק בעת כיבושה של צרפת במלחמת העולם השנייה, ועלה לאקרנים בשנת 1945, ממש לאחר שחוררה של צרפת, אך מורלי, שקרא גם את התסריט המקורי של הסרט, מצביע על כך שיוצריו ערכו אותו מחדש בעקבות תבוסתם של הגרמנים במלחמה.

מורלי: "בסרט ישנה דמות של סוחר בגדים שמכונה בכינויים יהודיים, כמו 'הושע' ו'יריחו'. בשנת 1999, כשפורסם התסריט המקורי של הסרט, נוכחתי לדעת שהדמות הזו הייתה יותר מרכזית והסרט במקור נגמר עם הרצח של הדמות הזו כסוג של שחרור. בהדרגה, כשצפיתי בסרטים נוספים של התקופה, נוכחתי לדעת שיש מהפכה, כפי שקראתי לספר: גבלס אמר בשנת 1941 שסרטי תעמולה ישירה לא עובדים כי הם נועדו לשכנע אנשים שכבר משוכנעים. בצרפת ידעו שהמסר לא יעבוד אם יובא ישירות ולכן עשו סרטים שנראים כמו סרטי אהבה אבל תמיד יש בהם דמות שלא מוגדרת כיהודי אך משמשת אובייקט לשנאה ואם מחסלים אותה – מגיעים לאושר".

לאורך השנים פורסם בהבלטה כי דווקא שני יהודים היו מעורבים עמוקות בעשיית הסרט, אם בתפאורה ואם בכתיבת השירים, דבר שסיכן את חיי שאר אנשי הצוות בסרט. מורלי טוען במחקרו כי מעורבותם של השניים הייתה מינורית בלבד. "חקרתי בנושא ואף ראיינתי אנשים, וגיליתי שמעצב התפאורה היהודי אלכסנדר טראונר תרם לתפאורה שלושה ציורים בלבד ואת שאר התפאורה עשה התפאורן הרשמי שהיה גוי. גם המוסיקאי היהודי ג'וזף קוסמא כתב שיר אחד בלבד לסרט. להגיד שהמוסיקאי של הסרט הוא קוסמה והתפאורן הוא טראונר זה שקר גמור".

מה השתנה מגרסת הספר בצרפתית לגרסה האנגלית?

"הספר מאוד השתנה: הוספתי יצירות וגם הורדתי במעט את הטון המאשים, וכתבתי את הספר מנקודת מבט יותר אובייקטיבית. כך, למשל, את הפרק שעוסק בתעמולה האנטישמיות הישירה בצרפת ניסחתי בצרפתית בציניות רבה, וכעת מיתנתי את הניסוח".